SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK JEDENÁSTY

3

NOVEMBER 1943

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTYM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

S L O V E N S K Á R E Č
vychodí mesačne okrem júla a augusta. Vydáva Matica slovenská.
Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultétym. Predplatné 50 Ks na rok.
Redakcia a administrácia v Turčianskom Sv. Martine.

OBSAH.

Samo Mazúr: Bardejov—Bardijov—Bardiov. (Pokračovanie.) 65

Anton Jánošík: Skloňovanie cudzích priezvisk na *-er* a *-el.* (Nabudúce dokončenie.) 72

Jozef Sliačan: Intonácia veršová, jej hlavné typy a funkcia 79

Zo školskej slovenčiny.

B+Z: Výslovnostná a konverzačná stránka školskej reči. (Pokračovanie.) 92

Rozličnosti.

misijný a misiový 95. — *obeta a obeť* 95. — *uhorská či maďarská salama?* 96.

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XI. ČÍSLO 3.

Samo Mazúr:

BARDEJOV—BARDIJOV—BARDIOV.

V blízkej minulosti slovenské mesto Bardejov[1] viac ráz sa domáhalo na kompetentných fórach, aby jeho meno i úradne sa nazývalo a písavalo tak, ako to jeho ľud od najdávnejšej minulosti vyslovuje. Za maďarskej éry nebolo problémom, či sa má písať meno tohto mestečka *Bardejov* a či *Bardijov,* resp. *Bardiov.* Slováci pred r. 1918 písavali *Bardijov* alebo *Bardiov,* teda s vokálom *i,* bez intervokalického alebo s intervokalickým *j.* Tu, pravda, úzus kolísal, ale bola jednota v tom, že meno mesta písalo sa s *i,* a nie s *e.*

V literatúre pred r. 1918, po česky písanej, sa vyskytuje meno tohto mestečka s vokálom *i.* Tak píšu napr. Bartholomeides[2], Palkovič[3], Jungmann[4], Lichard[5], Palacký[6], Niederle[7] a i. a len kde-tu vidíme formu s vokálom *e,* napr. u Riegra.[8]

Nie je preto prekvapením, keď hneď po r. 1918 úradná forma tohto mestečka bola *Bardiov.*[9] Keď v apríli 1920 v praž-

---

[1] V tomto článku zásadne užívam formu *Bardejov,* keďže je sankcionovaná Pravidlami slovenského pravopisu z r. 1940, hoci s ňou nesúhlasím.

[2] Ladislava Bartholomaeidesa Geograffia aneb Wypsánj Okrsslku Zemského s ssesti Mappami wlastnj Rukau geho wyrytými. B. Bystrica 1798, str. 65: *Bardigow.*

[3] Wětssí a zwlásstněgssí Nowý y Starý Kalendář na rok Páně 1833, genž gest rok obecný 365 dnů magjcý... Sepsaný a wydaný od Giřjho Palkoviče, *Bardigow* (nestránkované).

[4] Slownjk česko-německý I, str. 70: *Bardigow.*

[5] Časník. Národní česko-slovanský obrázkový kalendář pro všechny stavy, na obyčejný 365 dnů mající rok Páně 1857. Sepsal Daniel Lichard. Str. 304: *Bardijov.*

[6] Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě dle původních pramenůw wyprawuje František Palacký. V Praze 1877. *Bardijow* (diel IV., čiastka I., str. 446).

[7] Dr. Lubor Niederle, Uherští Slováci. Národopisná mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900. Druhé nezměnené vydání. Praha 1906. *Bardiov* (str. 100, 108, 138).

[8] Slovník naučný I, 488: *Bardějov.*

[9] Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z r. 1919. Vydalo Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska. V Bratislave 1920. *Bardiov* (str. 86).

skom parlamente odhlasovaný bol zákon č. 266/1920 Sb. z. a nar. o názvoch miest, obcí, osád a ulíc, Župný úrad v Prešove vyzval i mešťanostu Bardejova, aby mestské zastupiteľstvo „za pomoci filologov" ustálilo správny názov mesta.[10] Mestské zastupiteľstvo usnieslo sa na forme *Bardiov* a táto forma úradne užívala sa až do r. 1926. Do toho času forma *Bardiov* sa používa aj v českých vedeckých publikáciách, napríklad v 2. vydaní Slovenskej čítanky, usporiadanej Jánom Kabelíkom a vydanej v Prahe 1926, na str. 492, 494, 495. Cudzia veda nepokladala formu *Bardiov* za slovenskú, ale za poľskú[11] alebo ruskú[12], a to malo vplyv že po r. 1926 začaly niektoré úrady ako úradnú formu užívať tvar *Bardejov.*

Ešte roku 1924 užil Alois Jirásek vo svojom Bratrstve popri forme *Bardijov*[13] i formu *Bardejov.* Formu *Bardejov* ešte predtým užíval Václav Chaloupecký.[14] V slovenskom preklade Jiráskovho Bratstva uvádza sa zásadne forma s vokálom *i.*[15] Roku 1926 železničné úrady začaly užívať formu *Bardejov.* Dňa 29. sept. 1926 rozhodlo sa preto mestské zastupiteľstvo podať interpeláciu na Ministerstvo vnútra v Prahe, „aby názov mesta zodpovedne historickej minulosti pomenovaním *Bardiov* bol stanovený a tým zamedzené, aby rozličné názvy boly užívané."[16] O dva roky Krajinský úrad v Bratislave[17] odpovedal na túto

[10] Archív mesta Bardejova, osobitný fascikel s nápisom Zmena názvu mesta. Spisy, týkajúce sa názvu mesta Bardejova, má poruke vládny komisár mesta v kancelárii na mestskom dome. Tieto ako i ostatné doklady, týkajúce sa správneho názvu mesta Bardejova, sprístupnil mi v bardejovskom mestskom archíve zástupca vládneho komisára Bartolomej Krpelec, škôldozorca v. v., za čo mu srdečne ďakujem.

[11] Tóth Sándor, Sárosvármegye monografiája III, Budapest 1912, 338.

[12] V prípise Ministerstva vnútra v Prahe, č. 71851/1928-8 sa medziiným vraví: „Tvar *Bardiov* byl filology považován za vzniklý *pod vlivem ruštiny,* tedy nikoliv za čistý tvar slovenský, *a proto nebyl přijat*" (podčiarkujem ja). Archív mesta Bardejova, osobitný fascikel s nápisom Zmena názvu mesta.

[13] Alois Jirásek, Bratrstvo. III. Žebráci. Nakl. J. Otto v Praze 1924: *Z Bardijova* (395), *Bardijovští* (396); *z Bardějova* (394), *Bardějovským* (395), *v Bardějově* (396) ap.

[14] V. Chaloupecký, *Bardějovská listina,* Prúdy r. 1923, str. 34.

[15] Alois Jirásek, Bratstvo. III. Žobráci. Slovenské vydanie. Poslovenčil Fr. Košťál. Nákl. Kníhtlač. úč. sp. v Turč. Svätom Martine 1924: *Bardiovčania, z Bardiova, Bardiovčanom* (311), *na Bardiovčanov* (312) ap.

[16] Archív mesta Bardejova, osobitný fascikel. Táto interpelácia poslaná Ministerstvu vnútra v Prahe a Ministerstvu s plnou mocou pre Slovensko pod č. 6724 zo 4. okt. 1926.

[17] Krajinský úrad v Bratislave, č. 28737/1928-2 zo 7. sept. 1928. Archív mesta Bardejova, osobitný fascikel.

interpeláciu takto: „Minister vnútra výnosom zo dňa 24. nov. 1927 číslo 74.804 ustanovil názvy obcí podľa zákona zo dňa 14. apr. 1920 číslo 266 Sb. z. a n. a vydal so Št. úradom štatistickým úradný soznam miest, v ktorom ustanovil názov mesta *Bardejova*...“ (podčiarkujem ja). A skutočne, úradný soznam miest uvádza už formu *Bardejov*.[18] Pravá príčina, prečo forma *Bardejov* bola prijatá za úradnú, spočíva v tom, že českí filologovia formu *Bardiov* považovali za ruskú. (Viď pozn. 12.)

V tejto otázke veľmi korektný postoj zaujal Alois Jirásek v liste, adresovanom starostovi mesta Bardejova p. Gejzovi Žebráckemu. Citujem celý list i pre jeho historickú cenu:[19]

Veledůstojný pan
pan Gejza Žebrácky, kanovník, děkan-farář, starosta města,

Bardiov.

V Hronově, 12. listopadu 1926.

Veledůstojný pane!

Srdečně děkuji za odpis listiny o Petru Axamitovi. Neodvážil jsem se přímo prosbu svou přednésti, nechtěje obtěžovati, ale Vy ráčil jste tuto moji pozastřenou žádost splniti se vzácnou laskavostí. Velmi potěšen vzdávám úpřimné díky. *Vaše zpráva o tom, že úřední komise rozhodla, aby se psalo Bardějov a ne Bardiov se mne nemile dotkla. Je pravda, že v češtině říkáme víc Bardějov než Bardiov, ale komise měla pamatovat, že její ustanovení je pro Slovensko, že tu má platit slovenská pojmenování, platná od starodávna*[20] tak, jak ho i pošta užívá. Nevím, kdo byl v té komisi, kdo tak nesprávně rozhodl. Rád bych pomohl, ale nevím, zdali by mé upozornění něco vydalo, na koho bych se obrátil. A také již delší dobu churavím. *Lituji velmi, že takovými zbytečnými novotami dotýkají se slovenského cítění.*[20] Takovou nešetrností neprospěje se československé vzájemnosti.

Veledůstojný pane, poroučím se Vám a jsem v dokonalé úctě Vám oddaný

Alois Jirásek, v. r.

---

[18] Statistický lexikon obcí v republike Československej, III. Slovensko. Nákladom Štátneho úradu statistického v Prahe 1927: *Bardejov* (122).

[19] Citované z odpisu listu, ktorý je uložený v archíve mesta Bardejova, osobitný fascikel. Originál má adresát.

[20] Podčiarkujem ja.

Zamietavá odpoveď Krajinského úradu neodradila mestskú radu mesta Bardejova a znova podala žiadosť na Ministerstvo vnútra v Prahe dňa 1. dec. 1928[21], v ktorej okrem iných dokladov uvádzala aj mienku Al. Jiráska[22] a Dr. Jozefa Škultétyho, s ktorým mal vtedajší starosta mesta p. Gejza Žebrácky tiež rozhovor (2. VII. 1927) o tejto veci. V tejto žiadosti rada mesta Bardejova žiadala, aby názov mesta bol *Bardyov* s ypsilonom, keďže skutočne meno mesta vyslovuje sa tunajším ľudom tvrdo. Mestská rada žiadala to iste aj preto, aby prípadným zavedením prv žiadanej formy *Bardiov* nezaviedla sa vplyvom spisovnej slovenčiny mäkká výslovnosť, teda *Barďiov*. Na túto žiadosť odpovedal Krajinský úrad v Bratislave o rok pozdejšie v prípise Notárskemu úradu v Bardejove a žiadal, aby „z mestského a farského archívu v Bardejove zaopatril cestou úradnou nevyhnuteľné historické doklady o názvu mesta Bardejova od doby najstaršej až do doby najnovšej v autentických a overených odpisoch a to z každého storočia najmenej 5 kusov, ďalej, aby dal zistiť, že jaký je dnešný usus jak medzi ľudom slovenským, tak i ruským."[23]

Lehota na odpoveď bola najprv stanovená do 30 dní, ale neskoršie bola Okresným úradom v Bardejove predĺžená do 1. februára 1930. Keď však mesto Bardejov pre rozličné ťažkosti, najmä technického rázu, nemohlo včas predložiť doklady, Krajinským úradom v Bratislave žiadané, Prezídium Krajinského úradu v Bratislave[24] nariadilo Okresnému úradu v Bardejove, aby sa postaral, žeby okres i mesto všade užívaly iba formu *Bardejov*.

Mestské zastupiteľstvo ešte i neskoršie žiadalo kompetentné fóra, aby úradnou formou mesta Bardejova bola forma *Bardiov,* ale všetko úsilie bolo márne.

Po 6. okt. 1938 v bardejovských úradoch začala sa užívať v úradnom styku forma *Bardiov,* ktorá bola uvedená i na pečiatky daktorých úradov. Nariadením Ministerstva vnútra v Bratislave[25] užívať formu *Bardiov* v úradnom styku bolo

---

[21] Archív mesta Bardejova, osobitný fascikel. Žiadosť podaná pod č. 6948/1928 zo dňa 1. dec. 1928.

[22] Viď vyššie citovaný list.

[23] Krajinský úrad v Bratislave, č. 196172/29-7b z 11. nov. 1929. Archív mesta Bardejova, osobitný fascikel, v odpise. Citované i s chybami.

[24] Prezídium Krajinského úradu v Bratislave, č. 53041/30 prez. z 3. okt. 1930 Okresnému úradu v Bardejove. Odpis tohto nariadenia v archíve mesta Bardejova, osobitný fascikel.

[25] Podľa prípisu Okresného úradu v Bardejove, č. 9916/1942 zo dňa

zakázané. A tak i dnes úradnou formou je forma *Bardejov*.[26]

Posledný čas otázke *Bardejov—Bardijov* venoval pozornosť v Slovenskej reči univ. prof. Dr. Ján Stanislav[27], kde obšírne riešil otázku správneho znenia názvu tohto mesta. Tu prišiel k záveru, že „forma *Bardejov je spisovná*" (134). V závere svojho článku vraví: „V úradnom styku, v úradných spisoch a všade tam, kde sa vyžaduje upotrebovať spisovný jazyk, treba zachovávať aj pri tomto názve spisovnú formu, resp. tvar, správny podľa ducha spisovného jazyka."

Ako prišiel prof. Stanislav k tomu, že „forma *Bardejov* je spisovná"? Vykladá vznik formy *Bardejov* takto:

Základom názvu tohto mesta je osobné meno. Z osobného mena *Bartolomej* vznikly skrátené formy *Barta, Barda* (129). V osobnom mene *Barda* predpokladá skrátený koreň *Bar-*, z ktorého pridaním prípony *-ъda* vzniklo osobné meno *Barda* (130). Z tohto mena pridaním sufixu *-ěj* vzniklo osobné meno *Bardĕj*, z ktorého pridaním sufixu *-ov* vznikol miestny názov *Bardejov* (132). Celý vývoj formy *Bardejov* podľa neho išiel teda takto: *Bar+ъda > Barda, Bard(a)+ěj > Bardĕj, Bardĕj+ov > Bardejov.* Na príkladoch osobných mien, zakončených na *-da* a *-ej* z ostatných slovanských jazykov správnosť vyššie uvedenej etymologie dokazuje a tak prichodí k záveru, že forma *Bardejov* je teda spisovná a je v súhlase so systémom spisovnej slovenčiny (134).

Stanislav tvrdí, že „forma *Bardejov* je spisovná", že „je v súhlase so systémom spisovnej slovenčiny" a že „treba zachovať aj pri tomto názve (rozumej pri názve *Bardejov*) spisovnú formu". Ďalej tvrdí: „Všetky tieto a mnohé iné názvy z najrôznejších končín Slovenska *sa musia prispôsobiť systému spisovnej slovenčiny, v ktorej niet zmeny ě > i atď.*" (134).[28]

V inom svojom článku[29] tejto zásady sa nedrží. Tam hovorí: „Vokál *-i-*[30] nie je nijakým problémom, lebo v slovenských dialektoch (Nitrianska stol. atď.) býva *i* za *ě*." Kým teda v otázke *Bardejov-Bardijov* pridržiaval sa argumentácie,

6. júla 1942 Ministerstvom vnútra *„žiadosti nebolo vyhovené"* (podčiarkujem ja).

[26] Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a Prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku. Bratislava 1939. Vydal Štátny štatistický úrad, str. 49. — Lexikon obcí Slovenskej republiky. Vydal Štátny štatistický úrad, str. 49. — Lexikon obcí Slovenskej republiky. Vydal Štátny štatistický úrad. V Bratislave 1942, str. 5.

[27] Ján Stanislav, Zo slovenských miestnych názvov. *Bardejov — Bardijov*, SR IX, 129n.

[28] Podčiarkujem ja.

[29] Zo slovenských miestnych názvov, Ostrihom, SR IX, 42n.

[30] Rozumej v slove *Ostrihom*, SR IX, 43

že „všetky tieto a mnohé iné názvy z najrôznejších končín Slovenska sa musia prispôsobovať systému spisovnej slovenčiny, v ktorej niet zmeny *ě > i", zatiaľ v otázke názvu *Ostrihomu* túto argumentáciu nezdôrazňuje a je za ponechanie nárečovej formy *Ostrihom,* v ktorej práve zmena *ě > i sa vykonala. V tomto prípade potom neplatí mu už zásada, že „treba zachovávať... spisovnú formu, resp. tvar, správny podľa ducha spisovného jazyka". Ak teda budeme sa pridržiavať prvej argumentácie, že všetky miestne názvy musia sa prispôsobiť systému spisovnej slovenčiny treba potom písať **Ostrehom*[30a], a nie *Ostrihom.* Keď sa však budeme pridržiavať druhej argumentácie, že v slove *Ostrihom* vokál *-i-* nie je problémom, lebo v sloven. nárečiach býva *i* za *ě,* potom treba pojať do spisovnej slovenčiny i „nárečovú formu" *Bardiov,* v ktorej vokál *-i-* tiež nebude problémom.

Stanislav formy *Bardejov, Bardijov, Bardiov* hľadal iba v edícii *Středověké listy ze Slovenska,* Bratislava-Praha 1937, ktorú vydal Václav Chaloupecký. Príkladov na formu *Bardejov* (pravdaže, písaných inou ortografiou!) cituje päť a bez intervokalického *j* štyri. Ako najstaršiu formu na *-e-* uvádza „gen. sing. *Bardieiowa* 7. okt. 1441 (ib. str. 12, č. 10)".[31] Formu *Bardiov* cituje v troch príkladoch: „*Bardiowa* pol. XV. stor. (45, č. 42), *Bardyowa* 9. apr. 1455 (69, č. 77), *Bardiowcy* koniec XV. alebo začiatok XVI. stor. (171, č. 206)". Tu bolo by sa žiadalo citovať podrobnejšie, najmä preto, že sú to doklady jedny z najstarších, aké sú na túto formu. Pri pozornejšom hľadaní nájdeme v tom istom diele ešte tieto dve formy na *-i-* bez intervokalického *j*: *Bardyowa* 1. júl 1455 (73, č. 81), *Bardyowa* 3. júl 1455 (73, č. 82) a jednu s intervokalickým *j* (v ortografii *y*): *Bardyyowa* koncom XV. st. (170, č. 205). Podotýkam, že prvé dve neuvedené formy sú staršie lež forma *Bardiowcy,* ktorú Stanislav cituje. Pri nazretí aj do iných prameňov môžeme zistiť, že forma *Bardiov* je staršia ako Stanislavom uvádzané formy *Bardejov.* Formu *Bardiow* poznáme už z r. 1434.[32]

Potom Stanislav prichodí k forme *Bardiov* a pýta sa: „Ako vznikla táto forma?" Odpovedá: „Mesto toto je na východnom Slovensku. Tu za psl. **ě* býva *i: vira, dzifka, hľip, mľiko, bili* ‚biely', *upisc* ‚upiecť' ap. Tu má svoj pôvod *-i-* v uvedenej forme

---

[30a] V staršej českej učebnici zemepisu je tvar *Ostřehom;* Dr. Frant. Zachystal, Učebnice zeměpisu pro ústavy ke vzdělání učitelů a učitelek III, Praha 1909, str. 188.

[31] SR IX, 133. Chybne citované, správne je: 21. V. 1441 (ib. str. 12, č. 9).

[32] Porov. pozn. 11.

nášho mesta." Stanislav teda vo forme *Bardiov* predpokladá psl. zmenu **ě > i*. Ak v tomto slove predpokladá túto psl. zmenu, mal by potom predpokladať aj iné hláskoslovné zmeny. Za spisovné *ď* má východoslovenský dialekt asibilátu *dz*, napr.: *dzeň, dzifče, dzifka, hadzina* ‚hydina', *hodzinki, tidzeň, dzivi* ‚divý', *dzevec, dzešec, hodzic, radzic, otprovadzic, ohladzic* ‚ochladiť', *sadzic, šmerdzec, uvadzic* ‚priviazať', *vadzic śe, zahradzic* ap. Podľa toho očakávali by sme za „spisovnú formu" *Bardejov* nárečovú formu **Bardzioụ*, no hovorí sa *Bardioụ*, z čoho vyplýva, že v tomto názve mesta nemohla sa vykonať Stanislavom vyššie uvádzaná hláskoslovná zmena **ě > i*. Preto ani nemožno považovať osobné meno *Bardĕj*, resp. *Bardej* za základ, z ktorého by formy *Bardijov, Bardiov* vznikly, a tak je potrebné hľadať inú etymologiu.

V slove *Bardiov* sa slabika *di* vyslovuje tvrdo, teda *Bardioụ*, z čoho treba predpokladať, že **ě* pôvodne v tomto slove nebolo, lebo ináč spisovne by sme museli toto slovo vyslovovať **Barďioụ;* vo východoslovenskom dialekte by sa vyslovovalo **Bardzioụ* (porov. vyššie). Ale sa vyslovuje tvrdo: *Bardioụ*.

Prof. Stanislav podrobným rozborom tvaru *Bardejov* tvrdí, že je zo slovanského koreňa a že forma *Bardioụ* je dialektická. Ako potom vysvetliť vo východoslovenskom nárečí slabiku *di*, keďže za každú slabiku *di* v spisovnej slovenčine máme vo východoslovenskom dialekte slabiku *dzi*?

Na podopretie svojej etymologie Stanislav cituje príklady topografických názvov na *-ejov, -ejovce* i z východného Slovenska, napríklad: *Trebejov, Petejovce* (132). Keď prizeráme na hláskoslovné zmeny z psl. jazyka vzhľadom na východoslovenské nárečie, čakali by sme podľa „dialektického" *Bardioụ* i dialektické **Trebioụ* a **Pecioụce* alebo s intervokalickým *j* podľa *Bardijoụ* i **Trebijoụ* a **Pecijoụce*, lež takéto formy sú tu neznáme.

Stanislav maďarskú formu *Bardejova* uvádza do súvislosti i s formami iných topografických mien z východného Slovenska, vychodiacimi na *-ejov, -ejovce: Trebejov* || *Terebő, Repejov* || *Repejő, Petejovce* || *Pethőfalva* (130), ale *Bardejov* || *Bardfa* i *Bártfa*. Pri nich koncovky *-ejov, -ejovce* daly do maďarčiny *-ő*, prípadne *-ejő*. Podľa toho očakávali by sme v maďarčine **Bardő, *Bártő*, prípadne **Bardejő, *Bártejő*, ale maďarčina pozná iba formy *Bardfa*, prípadne *Bártfa*. Keď teda Maďari v dávnejšej minulosti prejímali slovenské topografické mená na *-ejov* do maďarčiny so sufixom *-ő*, prípadne *-ejő*, pri *Bardejove* takto prevziať nemohli, lebo formu *Bardejov* vyslovovať

nepočuli, ináč by istotne názov mesta tak boli prevzali a neboli by robili s *Bardejovom* výnimky.

Zakončenie *-iov* vo forme *Bardiov* je aj podľa Stanislava „temné a nejasné" (134). Je pravda, že toto zakončenie je zriedkavé v topografických slovenských menách. No jednako podobný príklad zakončenia máme v topografickom mene *Zniov,* spisovne *Zniev*[33], ale ešte v nedávnej minulosti táto forma nebola známa. Forma *Zniov,* donedávna bola všeobecne užívaná. Pozná ju napr. i Niederle[34] a iní. I pseudonym Jána Capku, narodeného v Kláštore pod Znievom, Miloslav *Zniovský*[35] pochodí z domácej ľudovej formy *Zniov.*

V slovenčine máme i priezviská, zakončené na *-ia,* napr.: *Fraštia, Furia, Halahia, Holenia, Matia, Pasia, Petia* ap. Z nich sú utvorené prídavné mená prisvojovacie: *Fraštiov, Furiov, Halahiov, Holeniov, Matiov, Pasiov, Petiov* ap., teda zakončené na *-iov* ako meno nášho mesta. Tu zaiste možno hľadať východisko aj pre zakončenie *-iov* k predpokladanému priezvisku **Bardia,* ktorého základ je slovo cudzieho pôvodu *bard.* Je aj v priezvisku *Bardy* (SR X, 255). Takto potom zakončenie *-iov* vo forme *Bardiov* nebolo by už „temné a nejasné".

Uviedol som dôvody na to, že pri hľadaní pôvodu názvu mesta *Bardejov* či *Bardijov* sotva možno vychodiť z etymologie, ktorú uvádza Stanislav; názov tohto mesta nemožno odvodzovať od osobného mena *Bardej,* ale načim hľadať inú etymologiu.

(Pokračovanie.)

Anton Jánošík:

SKLOŇOVANIE CUDZÍCH PRIEZVISK NA *-ER* A *-EL.*

Pri skloňovaní cudzích priezvisk na *-er* a *-el* nie sme vždy istí, v ktorých prípadoch samohlásku *e* ponechať, alebo ju vypustiť na spôsob skloňovania domácich priezvisk, a to napríklad s koncovkou *-ek, -ec.* Tu v nepriamych pádoch sa samohláska *e* zpravidla vysúva a ostáva iba v tých prípadoch, kde by zaniknutím samohlásky *e* nastala ťažko vysloviteľná skupina, napríklad *Furdek-Furdeka, Marček-Marčeka, Turček-*

[33] V spis. forme *Zniev* nevidí sa mi diftong *ie.* Táto forma nevyslovuje sa jednoslabične: *Zňieu̯,* ale dvojslabične: *Zňieu̯* (dialekticky *Zňiou̯)* alebo s intervokalickým *j Zňijeu̯* (resp. *Zňijou̯).* Forma *Zniov je* pôvodnejšia, ako nasvedčuje tomu latinská forma zo XVI. str.: *Znio, Znyo* (ThDr. V Bucko, Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564, Bratislava 1939, str. 154, 179).

[34] L. Niederle, l. c. 47, 159.

[35] Jaroslav Vlček, Dejiny literatúry slovenskej, 3. vydanie, str. 314.

Turčeka; Vrablec-Vrableca ap. Pri priezviskách na *-ček* sa samohláska *e* vonkoncom nevysúva, ak je pred koncovkou *-ček* slabika zatvorená, to jest predchádzajúca slabika končí sa na spoluhlásku; vysunutím *e* nastala by skupina slabík, miestami naozaj ťažko vysloviteľná. Ináč v domácich priezviskách na *-ek, -ec* samohláska *e*, ktorá je jerového pôvodu, zpravidla sa vysúva v tvaroch priezvisk viacslabičných: *Kompánek-Kompánka, Papánek-Papánka, Sasinek-Sasinka, Macháček-Macháčka; Hadrbulec-Hadrbulca, Lavrinec-Lavrinca, Oravec-Oravca, Strieženec-Strieženca, Turanec-Turanca, Višňovec-Višňovca* ap. Výkyvy zpod tohto pravidla často bývajú pri dvojslabičných priezviskách: *Bartek-Barteka, Florek-Floreka, Šulek-Šuleka*[1]; *Hudec-Hudeca, Málek-Máleka*[2], *Medek-Medeka*[3] ap. No v spis. skloňovaní domácich priezvisk, nateraz dvojslabičných, zpravidla vysúva sa samohláska *e* v koncových príponách *-ek* (*-ok*)[4], *-ec* a ostáva pevná v tých pozíciách, kde by jej vysunutím nastala ťažko vysloviteľná slabika.

Ako sa vidí z porovnania, terajšie Pravidlá sloven. pravopisu tento spôsob skloňovania domácich priezvisk celkom prenášajú aj na cudzie priezviská so zakončením na *-er* a *-el*. Všímajú si ich v osobitnom odseku (str. 91). Na prvom mieste uvádzajú, že „priezviská cudzieho pôvodu na *-er* a *-el* pri skloňovaní strácajú *e*, keď stratou nevzniká ťažko vysloviteľná spoluhlásková skupina", a až potom príklady so zachovaným *e* ako by výnimky zpod všeobecného pravidla: *Schiller-Schillera, Wagner-Wagnera, Fischer-Fischera* ap. Touto štylizáciou dávajú vlastne prednosť skloňovaniu so zánikom *e* v nepriamych pádoch cudzích priezvisk na *er* a *-el*. Treba si tu najprv uvedomiť, že cudzie priezviská so zakončením na *-er, -el všeobecne* nemožno zaradiť do skupiny celkom udomácnených cudzích obecných podstatných mien, tzv. apelatív s touto príponou, pri ktorých je pravidelné vysúvanie: *cviker-cvikra, majster-majstra, meter-metra, minister-ministra, liter-litra, sveter-svetra, šuster-šustra; cirkeľ-cirkľa, gepeľ-gepľa, manteľ-mantľa, šmirgeľ-šmirgľa* ap. Lež pre skloňovanie načim ich pokladať za osobitný celok, ktorý sa vždy jednako nezačlenil do živého organizmu reči. Mnohé priezviská tohto typu len vply-

---

[1] Štefan Krčméry, Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry II, 176: Bohuslava *Šuleka*. — Ďalej uvádzam v skratke Krč.

[2] Jozef Škultéty, O Slovákoch I, 209: Michalovi *Malekovi*.

[3] Slovenská politika, 6. XI. 1943, str. 4d: *Medekom*.

[4] To sa vzťahuje aj na stredoslovenské formy s príponou *-ok*, napríklad v priezvisku *Bobok*: Na hrob... *Boboka* (Slovenská politika, 6. XI. 1943, str. 4a).

vom češtiny prijímaly spôsob skloňovania s vysúvaním samohlásky *e*. V češtine podľa výslovnosti aj v nominatíve sa vysúva samohláska *e*, napríklad *Rieger, Winter* (vysl. Rígr, Vintr)[5] a tak potom celkom prirodzene aj v gen. *Riegra, Wintra* a v ostatných nepriamych pádoch. Takéto skloňovanie spomenutých priezvisk sa aj uchytilo u Slovákov, najmä u generácie, ktorá prešla československými školami, hoci v nepriamych pádoch sa vždy zreteľne vyslovuje samohláska *e* v prípone *-er*. Vyskytly sa pokusy skloňovať s vysúvaním *e* aj priezvisko nemeckého filozofa *Herdera* a básnika *Bürgera*, ale zvíťazil spôsob s ponechaním samohlásky *e*[6]: *Herder-Herdera, Bürger-Bürgera.* Toto skloňovanie môžeme doložiť z Kollára[7], z Pišúta[8], z Vlčka[9] a iných.[10] Pri skloňovaní priezviska *Hegel* vplyvom českej spisby nateraz v slovenčine prevláda tvar s vysúvaným *e*: *Hegla*[11], no v prvých časoch pri skloňovaní ostávala samohláska *e*.[12] V českej vedeckej spisbe vidíme tvary v nepriamych pádoch zpravidla s odsúvanou hláskou *e*, no bývajú aj tvary

---

[5] Pravidlá českého pravopisu z r. 1941, str. XXXVI.

[6] Kolísanie pozorovať aj v českej učebnici, Antonín Bernášek a Jan Kaňka, Přehled československého písemnictví v rámci světových literatur pro obchodní akademie, vydanej r. 1934, kde popri tvare *Herdera* (str. 46) je aj tvar *Herdra* (144) a *Herdrem* (47); *Bürger* aj uňho sa skloňuje s vysúvaným *e*: překlad *Bürgrovy* Lenory (119).

[7] Citát u Vajanského, sv. VI, str. 10: „Z Herderovy charakteristiky Slovanstva..."

[8] Kotrč-Kotalík-Pišút, Stručné dejiny československej literatúry pre vyššie triedy stredných škôl, str. 63 a 73: *Herdera;* str. 64: *Bürgerova* Lenora. — Alojz Miškovič-Milan Pišút, Dejiny slovenskej literatúry pre VI. triedu slovenských gymnázií a pre učiteľské akadémie: *Herderov* (str. 142), *Bürgera* (163).

[9] Dejiny literatúry slovenskej, 3. vyd., str. 253: *z Herdera.* — Ďalej v skratke Vlč.

[10] Napríklad u Krčméryho, Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry I, 95: za Bürgera; u Bujnáka, Stručné dejiny literatúry československej po Štúra, str. 116: Bürgera. — Ďalej v skratke Buj.

[11] Vlček má tvary s vysúvanou samohláskou *e* (l. c. 95), Samuel Osuský, Prvé slovenské dejiny filozofie, str. 232 a Vajanský vo sväzku XVII, vydanom r. 1936 na strane 112 na rozdiel od originálu, Národnie noviny, 1889, čís. 72, str. 2b.

[12] Napríklad Jozef Koreň, Ilustrované dejiny slovenskej literatúry, Prešov 1921, str. 67: filozofia *Hegelova;* Dr. Ján Menšík, Literárna rukoväť k Čítanke pre siedmu triedu slovenských stredných škôl, 4. vyd., Praha 1932, str. 64: idealizmus *Hegelov.* No už jeho Literárna rukoväť k Čítanke pre najvyššie triedy stredných škôl slovenských, vydaná r. 1933, má: filozofie *Heglovej* (98). — Aj u Pišúta v citovaných Stručných dejinách československej literatúry pre vyššie triedy stredných škôl je *Hegela* (73). — Básnik školy Štúrovej Hroboň má tiež *Hegela* (citát z listu, písaného 26. apríla 1842; Vlček l. c. 185).

so zachovanou hláskou *e*, najmä v popularizačnej spisbe[13]. V slovenčine i pri priezvisku českého sociálneho básnika *Wolker* v nepriamych pádoch sa nevysúva samohláska *e*, napríklad u Stanislava: *Wolkera*.[14]

Pre ľahšie riešenie najprv si všimneme osebe priezviská s príponou *-er* a potom s príponou *-el*, aby sme videli, aká je všeobecná tendencia pri obidvoch typoch priezvisk. Ako pri domácich priezviskách, aj tu podobne samohláska *e* ostáva všade, kde by jej vysúvaním nastala ťažko vysloviteľná skupina. Niekedy síce otázka ťažko vysloviteľnej skupiny je dosť problematická, no zaiste nepohodlná by bola výslovnosť dvojslabičných priezvisk so zdvojenou spoluhláskou pred príponou *-er*, ak by mala sa riadne vyslovovať spoluhláska so susedným *-r* v nepriamych pádoch i po vysunutí samohlásky *e*; pri zreteľnej artikulácii jedna zo zdvojených spoluhlások tvorí s príponou *-er* pevnú koncovú slabiku: *spoluhláska+er:*

Baller-Ballera[15], *Haller-Hallera* (Krč. I, 20), *Heller-Hellera* (Vlč. 339), *Hutter-Huttera, Keller-Kellera, Kuller-Kullera* (Roč. 21), *Müller-Müllera, Schaller-Schallera* (Buj. 84), *Schiller-Schillera, Steller-Stellera, Frommer-Frommera* (Bánovce), *Hammer-Hammera* (Martin), *Stummer-Stummera, Brunner-Brunnera*[16], *Donner-Donnera, Spanner-Spannera* (Roč. 36), *Kapper-Kappera* (Stan. 58), *Popper-Poppera, Ripper-Rippera* (Žilina), *Messer-Messera, Schlosser-Schlossera, Knittel-Knittela* (Roč. 30), *Leutter-Leuttera* (13), *Ritter-Rittera* (Osuský 232), *Schmutter-Schmuttera* (Bratislava) ap.

Nevysúva sa samohláska *e* ani v koncovej slabike *-ner*, najmä ak je pred ňou spoluhláska, teda ak je predchádzajúca slabika zatvorená: *Bittner-Bittnera* (Roč. 41), *Brückner-Brücknera, Büchner-Büchnera* (Osuský l. c. 249), *Daxner-Daxnera, Dorner-Dornera* (Osuský 232), *Eisner-Eisnera, Flessner-Flessnera* (Roč. 11), *Gessner-Gessnera, Gölner-Gölnera, Hirner-Hirnera, Hettner-Hettnera* (Vlč. 379), *Hübner-Hübnera* (Buj. 76), *Kellner-Kellnera, Kestner-Kestnera* (Bernášek l. c. 47), *Kirchner-Kirchnera* (Buj. 63), *Körner-Körnera* (Krč. I, 79), *Kreiner-Kreinera* (Bratislava), *Launer-Launera* (Vlč. 122), *Lichner-Lichnera, Lechner-Lechnera, Lindner-Lindnera* (Slovák, 7. XI.

[13] Bo Yin Ra, Kniha o živém Bohu, preložil Karel Weinfurter, 2. vyd., str. 11: *Hegela.*

[14] Oliva-Stanislav, Teoria literatúry pre obchodné akademie, Praha—Prešov 1937, str. 64. — Ďalej skratka Stan.

[15] Priezvisko vybrané z Ročenky štátnych a súkromných železníc Slovenskej republiky pre rok 1942—43, str. 10. Ďalej v skratke Roč.

[16] Ján Svetoň, Slováci v europskom zahraničí, str. 96. — Ďalej skratka Svetoň.

1943, str. 10), *Richter-Richtera* (Buj. 63), *Schwartner-Schwartnera* (Škult. 12), *Stirner-Stirnera* (Osuský 276), *Strassner-Strassnera* (Bratislava), *Wagner-Wagnera, Weinfurter-Weinfurtera, Weiner-Weinera* (Stan. 96), *Werner-Wernera, Wiesner-Wiesnera, Zauner-Zaunera, Zwirner-Zwirnera* (Roč. 10); *Pallehner-Pallehnera, Reiner- Reinera, Schaner-Schanera, Steiner-Steinera* ap.

Nenastáva vysúvanie samohlásky *e* ani v koncových slabikách *-ler* a *-rer*, lebo pri dotýkaní jazyčných hlások *l* a *r* (*-lra, -rra*) nastala by miestami dosť nepohodlná slabika, najmä ak je ešte pred nimi spoluhláska: *Bandler-Bandlera* (Roč. 12), *Bühler-Bühlera* (Peciar v SR X, 162), *Büchler-Büchlera* (Vaj. XVI, 114), *Buttler-Buttlera* (Svetoň 44), *Cengler-Cenglera* (Buj. 39), *Drexler-Drexlera, Eisler-Eislera, Eichler-Eichlera, Engler-Englera* (Roč. 29), *Ertler-Ertlera* (Roč. 25), *Exler-Exlera, Feiler-Feilera, Friedler-Friedlera, Gürtler-Gürtlera* (Gardista, 7. XI. 1943, str. 8), *Häussler-Häusslera* (6d), *Heufler-Heuflera* (Svetoň 7), *Hitler-Hitlera, Kepler-Keplera* (Krč. I, 109), *Klinger-Klingera* (Sloven. jednota, 6. XI. 1943, str. 8a), *Köhler-Köhlera* (Osuský 276), *Löffler-Löfflera* (Roč. 20), *Mikler-Miklera, Pauler-Paulera* (Škult. 15), *Pergler-Perglera, Schindler-Schindlera* (Roč. 19), *Schnitzler-Schnitzlera, Schwegler-Schweglera* (Osuský 246), *Schwendler-Schwendlera, Siedler-Siedlera* (SR XI, 12), *Wendler-Wendlera, Winkler-Winklera, Ziegler-Zieglera* (Osuský 264); *Dérer-Dérera, Dürer-Dürera, Landerer-Landerera, Pfleiderer-Pfleiderera* (Osuský 266), *Ruderer-Ruderera,* (Slovák, 7. XI. 1943, 14a), *Scherer-Scherera* (Vaj. XVII, 171), *Schnierer-Schnierera, Schürer-Schürera* (Slovák, 24. X. 1943, str. 8d) ap.

Celá prípona *-er* sa udržuje aj v koncovej slabike *-ger* a netreba ju vysúvať ani vo viacslabičných priezviskách tejto koncovky, kde vždy nevzniká nepohodlná skupina: *Berger-Bergera, Fuchsberger-Fuchsbergera* (Roč. 46), *Kleinberger-Kleinbergera, Mühlberger-Mühlbergera, Rosenberger-Rosenbergera, Weinberger-Weinbergera, Beringer-Beringera* (Stan. 58), *Czwittinger-Czwittingera, Gillinger-Gillingera* (herec vo filme Zlaté Mesto), *Horger-Horgera* (Stanislav v SR IX, 43), *Jäger-Jägera, Grieger-Griegera* (Vrútky), *Langer-Langera*[17], *Leger-Legera* (Vlč. 364), *Löwinger-Löwingera, Ottinger-Ottingera* (Roč. 27), *Pfleger-Pflegera*[18], *Preininger-Preiningera, Singer-Singera*

---

[17] V českej spisbe pri nepriamych pádoch sa vysúva *e* a takto pri prepisovaní z českého originálu ponechal aj Pišút: *Langrove* (vyššie spomenuté Stručné dejiny československej literatúry 178).

[18] Aj tu Pišút má tvar s vysunutou samohláskou *e*: román *Pflegrov* (100).

(Taj. I, 116), *Schlesinger-Schlesingera, Tréger-Trégera, Unger-Ungera* ap. Pri viacslabičných je istý nábeh vysúvať samohlásku *e*, ale to nemá miesta ani v tom prípade, keď nevzniká ťažko vysloviteľná skupina; napríklad u Bodického od priezviska *Filberger* je gen. *Filbergra* (Rozpomienky 304).

Pre nepohodlnú výslovnosť sa nevysúva samohláska *e* ani v prípone *-uer*, najmä v dvojslabičnom priezvisku *Mauer*, no nie už natoľko vo viacslabičných priezviskách, ako *Gebauer, Longauer, Schopenhauer*. Viacslabičné priezviská na *-uer* aj v slovenčine navykli sme už skloňovať vplyvom češtiny s vysúvaním samohlásky *e*. Ale terajšie Pravidlá českého pravopisu z r. 1941 rozhodujú sa za ponechávanie samohlásky *e* aj v tomto prípade, čo zreteľne vidieť z uvedeného príkladu: *Gebauer-Gebauera* (l. c.). Ani v slovenčine niet príčiny neprikloniť sa k takémuto skloňovaniu: *Gebauer-Gebauera, Matzenauer-Matzenauera* (Vlč. 350), *Rothbauer-Rothbauera, Schopenhauer-Schopenhauera* (Krč. I, 201), *Šmilauer-Šmilauera* (SR IX, 45; Stanislav) ap.

Tak isto ani pri dvojslabičnom priezvisku *Mayer* sa nevysúva samohláska *e*, lebo tým by sa veľmi porušil jeho pôvodný tvar; ale ostáva nehýbaný aj v složeninách, napr. *Niemayer-Niemayera, Obstmayer-Obstmayera* (Bratislava), *Ottmayer-Ottmayera* (Buj. 130) ap. Najviacej na silnú pozíciu samohlásky *e* ukazuje aj to, že sa neodsúva ani v prevzatom obecnom podstatnom mene *majer* ‚dvorec': idem do *majera*. Podobne ostáva aj v dvojslabičnom priezvisku s podobným zakončením *Steier* a tak v priezvisku českého buditeľa Mateja Václava *Šteyera* (Miškovič-Pišút. l. c. 67), českého básnika *Zeyera*.

Z doterajšieho uvažovania a príkladov vysvitá, že pri cudzej, najmä nemeckej prípone *-er* samohláska *e* má silné postavenie, čo sa dá dobre doložiť i tým, že do slovenčiny prechodí ako prípona *-ár;* napríklad za nem. *Richter* je u nás apelatívum, to jest obecné podst. meno *richtár*, Schlosser nárečový tvar šlosar (Bánovce) ‚zámočník', aj priezvisko *Šlosár*.[19] Takto si vysvetlíme aj tvar priezviska nebohého čsl. generála *Šnejdárek* ako zdrobnelinu k predpokladanej príslušnej nárečovej forme (porov. nem. *Schneider)* a pravdepodobne takéhoto pôvodu je aj priezvisko českého básnika *Machara* (porov. nem. *Macher*). Zato škoda pri cudzích priezviskách ne *-er*, ktoré v podstate nepatria do slovenského jazykového fondu, čo len experimentovať, robiť nejaké výnimky pri zjavnej ich všeobecnej tendencii zpravidla zachovávať plnú príponu *-er*. Hodno si všimnúť, že sa vý-

[19] Sloven. jednota, 6. XI. 1943, str. 7c.

nimka nehlási ani pri priezvisku *Schuster,* ktorého tvar ako taký v slovenčine už dávno zdomácnel ako apelatívum *šuster* a osvojil si štruktúru slovenského jazyka, keďže v ňom sa skloňuje ako iné podst. meno s vysúvaním samohlásky *e* (*šuster-šustra).* Obecné podstatné mená, tzv. apelatíva vo funkcii priezviska, najmä dvojslabičného strácajú súvislosť so živým tvarom apelatíva a ostávajú v priezvisku zmeraveným tvarom, ako to dobre vidieť napríklad pri priezvisku *Cuker,* ktoré sa skloňujú ako zmeravený tvar apelatíva: *Belu Cukera* (Gardista 7. XI. 1943, str. 5c). Hlavne na tomto prípade dá sa poukázať na to, že cudzie prevzaté priezviská na *-er* treba zaradiť do inej sféry, čo sa týka ich skloňovania, lež v akej sú obecné podst. mená toho istého tvaru. I keby sme aj priezvisko *Schuster* išli skloňovať podľa domáceho obecného podstatného mena, išlo by tu len o výnimku zpod hlavného všeobecného pravidla skloňovania cudzích priezvisk na *er,* z ktorých zpravidla samohláska *o* sa nevysúva. Ako umelú výnimku načim chápať aj zaužívané skloňovanie priezviska nášho hudobného skladateľa *Schneidra-Trnavského* a tak isto aj literárne priezviská *Rieger-Riegra, Winter-Wintra,* známe len z českej kultúrnej oblasti. Treba ich prosto pokladať za zaužívané výnimky. Bujnák podľa výslovnosti a skloňovania nepriamych pádov s vysúvaným e: *Riegra... Riegrom* predpokladá aj priamy pád *Riegr* (l. c. 45). Ten istý tvar priezviska nášho spolužiaka (Gabriel) *Rieger* na trenčianskom gymnáziu hneď v prvých rokoch po prievrate r. 1918 sme skloňovali ako ostatné priezviská na *-er:* od (Gabriela) *Riegera.* Tak sa skloňuje v pospolitej reči aj priezvisko *Winter,* ako možno súdiť podľa formy *Winterová,* užitej v časopise Živena (1943, str. 301).

Pravidlo skloňovať cudzie priezviská na *-er* bez vysúvania samohlásky *e* sa javí ako všeobecné aj pre všetky ostatné cudzie priezviská s týmto zakončením: *Becher-Bechera* (Osuský 256), *Algöver-Algövera* (Krč. II, 180), *Bacher-Bachera, Neubacher-Neubachera* (Sloven. jednota, 6. XI, 1943, str. 5c), *Berneker-Bernekera, Celder-Celdera* (Slovák, 7. XI, 1943, str. 12d), *Cieker-Ciekera, Elter-Eltera, Fischer-Fischera, Fleischer-Fleischera, Foerster-Foerstera*[20], *Friedländer-Friedländera, Grilparzer-Grillparzera, Gruber-Grubera* (Martin), *Anzengruber-Anzengrubera, Hauser-Hausera* (Martin), *Holzer-Holzera, Keyser-Keysera*[21], *Körper-Körpera, Lamper-Lampera* (Roč. 32),

[20] Dr. Ján Menšík v uvedenej Literárnej rukoväti k Čítanke pre siedmu triedu slovenských stredných škôl má skloňovanie *Foerstra* (62).

[21] Časopis Nová žena, roč. VI, čís. 40, str. 11.

Langenbücher-Langenbüchera, Linder-Lindera (Gardista, 7. XI, 1943, 15a), *Löher-Löhera* (Škult. 311), *Macher-Machera* (Bratislava), *Schleiermacher-Schleiermachera* (Krč. I. 143), *Melcer-Melcera* (Buj. 131), *Other-Othera* (Bratislava), *Politzer-Politzera* (Bod. l. c. 215), *Reichwalder-Reichwaldera* (Roč. 24), *Reuter-Reutera, Schwantzer-Schwantzera, Schweitzer-Schweitzera* (Slovák, 24. X, 1943, 7), *Spenser-Spensera, Stadrücker-Stadrückera*[22], *Stieber-Stiebera*[23], *Stifter-Stiftera, Tauber-Taubera* (Bánovce), *Treiber-Treibera* (Roč. 36), *Weber-Webera* (Roč. 37), *Wunder-Wundera; Zechenter-Zechentera* ap. Z nich osobitne vyzvihujeme priezvisko poľského lingvistu *Stieber,* pri ktorom prípadná výnimka pri skloňovaní s odsunutou samohláskou *e* je zaiste podľa češtiny. Ináč celkom dobre aj tu vychodí skloňovanie so zachovanou samohláskou v prípone *-er: Stieber-Stiebera,* ako je to v tej istej slabike pri priezviskách na *-ber: Tauber-Taubera, Treiber-Treibera, Weber-Webera.* Skloňovanie s vysúvaným *e pri* priezvisku *Stieber* treba pokladať len za daromnú výnimku zpod všeobecného pravidla.

(Nabudúce dokončenie.)

Jozef Sliačan:

INTONÁCIA VERŠOVÁ, JEJ HLAVNÉ TYPY A FUNKCIA.

Termín intonácia užíva sa často dosť nepresne a nie vždy v tom istom význame. Preto ustálime si najprv jeho význam. Intonáciu veršovú nemožno zamieňať s melodikou, ktorou rozumieme sústavu intonácií, pomáhajúcich popri iných kompozične-tvárnych prostriedkoch utvárať stavbu básne alebo aspoň jej častí, strof. Nie je predmetom tohto článku ani zvukovosť a hudobnosť básnickej reči vôbec, ktorá stránka tiež sa niekedy označúva nepresne termínom melodika. Nebudeme sa osebe a podrobnejšie zaoberať ani intonáciou praktickej hovorovej reči a vôbec intonáciou prózy ako takej. Obmedzíme sa hlavne na veršovú intonáciu ako na faktor básnického štýlu, vysvetlíme, v čom záleží a pokúsime sa aspoň stručne charakterizovať jej najčastejšie typy. Konečne na konkrétnych prí-

[22] Časopis Naše divadlo, ročník XVI, na strane 2. čísla 2.: Ing. Gustáva *Stadrückera.*

[23] Jozef Liška vo svojej štúdii *Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny?* vplyvom českého úzu skloňuje tvar priezviska poľského lingvistu *Stieber* s vysúvaním *e* (SR IX, 52), čo redakcia na začiatku ponecháva, ale v ďalších pokračovaniach jej úpravou ostáva samohláska *e* v prípone *er,* napríklad: *Stieberovi* (276), proti čomu autor nemal námietok.

kladoch ukážeme štylistickú a kompozičnú funkciu intonácie vo výstavbe verša, strofy a celej básne.

I. Intonácia, jej podstata a znaky.

Intonáciou nazývame spôsob, ktorým nahlas prednášame text slovesného diela. Vychodíme pritom z predpokladu, že básnické dielo so všetkými svojimi složkami vynikne, uplatní sa a zaúčinkuje len vtedy, ak ho nahlas prednášame (deklamujeme, recitujeme), a že nie je teda určené iba na čítanie zrakom, pri ktorom nemôžu sa v plnej miere uplatniť všetky jeho prvky, napríklad zvukové a hudobné, rytmus, prvky motorické pri artikulácii atď.

Pri skúmaní veršovej intonácie budeme vychodiť z verša, kryjúceho sa okrem prípadov enjambement[1] s veršovou vetou a tvoriaceho nielen rytmicko-syntaktickú, ale aj melodickú a intonačnú jednotku básnickej reči.

Faktory, ktoré určujú veršovú intonáciu, rozdeľujeme do troch skupín, a to medzi faktory:

1. dynamické,
2. rytmické,
3. zvukové (hudobnosť, melodika).

1. Medzi *faktory dynamické* patrí a) *sila hlasu,* b) *tempo reči.*

Zmena sily zvuku ako aj jeho výšky závisí od pohybov hovoridiel[2] a od zmeny výdychovej energie. *Expiratórny prízvuk,* a to slovný, slabičný i vetný, súvisí teda s energetickou stránkou zvukov (slov) a záleží v tom, že niektoré slabiky vyslovujeme mocnejšie ako druhé. Aj skupiny slov, ba i celé vety môžeme vyslovovať hlasnejšie alebo tichšie, s väčším alebo menším vynaložením hlasovej energie.

S kinetickou stránkou slova súvisí *tempo reči.* Spočíva v zrýchľovaní reči alebo v jej spomaľovaní až v úplnom zastavení, ktoré sa prejavuje ako *pauza syntaktická alebo rytmická.* Syntaktické prestávky sú dlhšie a kratšie, hlavné a bočné; graficky označúvajú sa interpunkčnými znakmi (čiarkou, bodkočiarkou, bodkou, pomlčkou, ... ap.). Shoda obidvoch druhov pauz nastáva pri rytmicko-syntaktickej konvergencii. Rytmické pauzy, vnímané ako prestávky v rytmickom prúde, nazývame dierézou alebo cezúrou.

2. *Rytmické faktory.*

a) *Rytmus* môžeme zhruba charakterizovať ako pohyb

---

[1] Vetné presahovanie z verša do verša.

[2] Ústa, nos, hrdlo, dýchacie ústroje a i.

veršovej reči, formovaný podľa istých princípov. Tento rytmický pohyb spôsobuje členenie na *stopy*.

b) *Metrum* je rozčlenenie veršového prúdu na metrické jednotky, na stopy, a to podľa rytmického dôrazu, iktom nazývaného. Iktus je teda tým organizujúcim činiteľom, ktorý spája niekoľko slabík v stopu.

c) Rytmickým faktorom býva aj *rým,* nakoľko zdôrazňuje členenie veršovej reči na veršové a na polveršové jednotky prostredníctvom zvukových shôd (súznenia) na konci týchto rytmických jednotiek.

d) Napokon rytmus môžu napomáhať aj iné *eufonické zvláštnosti,* o ktorých ako o činiteľoch zvukovo-hudobných je reč nižšie. Tu len spomenieme *kvalitatívnu organizáciu hlások,* najmä samohlások, ktorá nie je len činiteľom čisto hudobným, ale máva aj funkciu rytmickú, pretože popri zákonitosti slovných prízvukov aj pravidelným opakovaním alebo zamieňaním tých istých hlások napomáha rytmicky členiť verš.

3. Medzi *faktory zvukovo-hudobné* patrí na prvom mieste

a) samo *znenie slov,* t. j. zvuková akosť, ktorá je v básnickej reči nositeľkou hudobnosti.

b) Hudobným činiteľom je ďalej istá *organizácia zvukov,* spočívajúca v hromadení a opakovaní, v pravidelnom striedaní istých hlások, nositeliek hudobnosti.

c) O *eufonických prvkoch* a činiteľoch básnickej veršovej reči, o rýme, aliterácii, epifore, anafore, epanastrofe a o iných hudobných figurách poučujú nás učebnice poetiky, preto nebudeme sa nimi zaoberať na tomto mieste.

d) *Zmeny výšky vetného tónu,* zvyšovanie a snižovanie majú tiež nemalý podiel na intonačnej výstavbe verša, určujúc najmä tzv. melodickú intonáciu.

V porovnaní s intonáciou reči básnickej je intonácia prózy jednotvárnejšia, monotónnejšia a má tendenciu po rovnakej melodickej linaji, ktorá sa sleduje na konci vety. Nerovnakosť týchto dvoch intonácií vyplýva aj z rozdielnosti syntaktickej stránky v próze a vo verši. V próze jednotlivé slová spájame v celky podľa významovej súvislosti a zachovávame prozaické syntaktické formy, čo vyžaduje osobitnú, prozaickú intonáciu. Naproti tomu vo verši, ktorý je najčastejšie rytmickou aj syntaktickou jednotkou básnickej reči, k obyčajným prozaickým syntaktickým zákonom pristupujú ešte princípy rytmickej syntaxe[3] a intonácia, realizovaná v rytmicko-syntak-

[3] Rytmický impulz, spájanie prízvučných a neprízvučných slabík, priedely slovné a veršové ako dôsledky splývavosti a prerývanosti veršovej reči.

tickej jednotke veršovej, má, pravdaže, inú tvárnosť a iné úlohy, pretože stáva sa tu činiteľom, spájajúcim stránku sémantickú so syntaktickou a rytmickou stránkou.

V próze niektoré druhy viet vyznačujú sa osobitnou, viacmenej ustálenou intonačnou schémou. Porovnajme napríklad intonáciu so stúpavou melodickou linajou v otázke „Prídeš?" s klesavou intonáciou tej istej vety v rozkazovacom spôsobe „Prídeš!" Iný charakter intonačný bude mať táto veta pri zvolaní, pritakaní, výsmechu atď. Na týchto príkladoch vidíme, ako intonácia mení vetný význam toho istého slova. Vety vložené, graficky vyznačené pomlčkami alebo zátvorkami, ďalej vety uvodzovacie pred priamou rečou majú tiež svoju ustálenú intonáciu.

II. Hlavné typy veršovej intonácie.

Intonácia veršovej reči je mnohotvárnejšia a pestrejšia ako v próze. Tu rozoznávame viac typov intonácie podľa toho, ktorý z činiteľov dynamických, rytmických alebo zvukovo-hudobných v nej prevláda.

Podľa zreteľnosti a výraznosti hraníc jednotlivých kól, čiže podľa zreteľov rytmicko-metrických možno ustáliť dva hlavné typy intonačnej linaje: splývavú a prerývanú.

1. Pri *intonácii splývavej* kóla a stopy nie sú zreteľne oddeľované, takže hranice medzi nimi splývajú a prestávky sú nevýrazné. Podľa toho, či verš ako rytmický celok shoduje sa aj s vetne syntaktickou stránkou, alebo či tieto dve stránky sú v nesúhlase, môžu pri základnom splývavom a pokojnom intonačnom i melodickom charaktere nastať dva prípady:

a) V *prvom* intonačný nápev shoduje sa s metrickým členením verša, s ktorým ruka v ruke ide aj vetná stavba (rytmicko-syntaktický paralelizmus). Rozdelenie na stopy, dosahované pravidelným rozostavením slovných prízvukov, nesmie rušiť rovnú a súvislú melodickú linaj verša, ale musí ju podporovať. Takýmto deklamačným štýlom prednášame prísne metrické verše Beniakove v sbierke Žofia (cykly Halucinácie a Slzy), cyklus Variácií v Slov. pohľadoch r. 1941, cyklus Popolec v Eláne r. 1942 a niektoré básne z Druhej vigílie r. 1942. Príklady:

Keď som začal slzy vína popíjať
Zaveštil som bude pokoj nebude
Povedal som Europa stará si
Mala bys' ma z područia už vypustiť

Stará si jak fajka v kúte meršianka
Kde je tvoj čas voňavý a horúci?
(Žofia, Slzy.)

Boh s neba díva sa a obecia sa zas,
to, čo je na zemi, ovocie zlé a kvas,
žerie to hniloba a veľké huby prachu,
na rumoch zotletých však narástlo už machu,
nevinne dvíha sa hlavička kvetiny,
dvere sa otvoria tajomnej svätyny,
na treťom nádvorí Artuš kráľ stojí v zlate:
Ach, južné vetry vy, ako ma prenikáte,
ach, hviezda severu, jak si mňa mrazila!
(Druhá vigília, Adventná nedeľa sv. Grála.)

Už nadarmo ma volá noc a volá plač
Už som ti ako zlatokop a potápač
V zajatí som a nemáš moci nado mnou
Musíš mi byť už blahosklonnou kráľovnou
Zabijem ťa keď vydáš o mne svedectvo
(Popolec, Elán, 4. ročník 1942.)

V prvom citáte z cyklu Síz všimnime si dôsledne dodržiavanú daktylskú stopu na konci všetkých veršov, ktorá zdôrazňuje koniec rytmického aj syntaktického celku veršového a vyzdvihuje aj zakončenie intonačnej linaje. Tú istú funkciu v druhom a treťom citáte preberá zasa rým. Normálny slovosled ako v próze, bez nápadnejších inverzií a presunov vo väzbe, tiež podporuje hladkosť a splývavosť intonácie, ktorú môžeme nazvať aj intonáciou rytmickou, keďže rytmus je hlavný faktor, ktorý ju určuje.

b) *Druhý* prípad splývavej intonácie môžeme skúmať na príklade, ktorým je začiatok I. spevu Hájnikovej ženy:

Jak hniezdo v tesnu parutí
v úkryte košatého krovia:
v hôr neprehľadnom zákutí
chalupa čuší hájnikova.

V citovanom úryvku hranice vetného celku nekryjú sa s veršovým (metrickým) celkom; divergenciou rytmickej a syntaktickej stránky vzniká intonačné aj vetné presahovanie (enjambement), pričom veta voľne prechodí z verša do verša, takže tu niet rytmickej jednotvárnosti. Na rozdiel od intoná-

cie rytmickej nazývame túto intonáciu *vetnou*. Reč s touto intonáciou je pokojná, rozvláčena; častá je v opisoch a vo vypravovaní.

Spoločným dominantným znakom rytmickej i vetnej intonácie je splývavosť, ktorej analogiou v hudbe je legato.

2. *Intonácia prerývaná* charakterizuje reč úryvkovitú, trhanú a citovo vzrušenú, v ktorej jednotlivé kóla sú kratšie a dôrazne oddeľované. Tým reč dostáva rýchlejší spád, je rázna, energická. Je častá v reči patetickej, v úsečnom a rýchlo sa striedajúcom dialogu. Verše s touto intonáciou sú melodicky pestro členené[4] a jednotlivé kóla (stopy) vyznačujú sa nerovnakou výškou tónu, pričom priechody a zmeny sú ostré.

Príklady:

— Toto daj, tam to daj — ak nie, dereš, stovky rán!
Nemaj sna, nemaj dňa, čuš a rob, jak vraví pán!
Tvoj pot, tvoje mozole, tvoja krv, tvoj dych,
tvoja žena, dcéra, syn, — to je všetko ich!
(Rázusová-Martáková, Jánošík, 37.)

Ó, rode, prápor vztýč,
stras okovy, skmáš bič,
tu čas — vymôž svojho neba,
vedz — žiť — mrieť za seba!
(Rázus, Ó, rode, prápor vztýč!)

„A jak ťa zovú?“ „Benkom.“ Strhla sa,
odtisla hlavu decka strmo: „Ta,
ta, háďa jedno, plemä jašterčie,
iď ... nezavadzaj!“ vrkla. „Nepustím,
nepustím ...“ chlapča plačky zvolalo
i túlilo sa k nej. „A kto som ja?“
„Vy — moja stará matka, moja, hej —“
(Hviezdoslav III[3], 381; Ežo Vlkolinský.)

Pán Boh daj šťastia, Kubo môj! Kdeže?
Pán Boh daj, Martin, aj tebe!
Do mesta v malej potrebe.
Ty do Slatiny? — Tak je. — Eštеže!
Čo je v Slatine, Kubko, nového? —
Utekaj, tam najdeš kráľa! —

[4] Opak rovnej melodickej linaje v intonácii splývavej.

No, to je dobre, veď hľadám jeho. —
A čo sa ti tam opála?
To? Sokol. — No, ja idem prielohom.
Prielohom? No, lenže s Bohom!
(Sládkovič, Detvan, strofa 120.)

Hojná interpunkcia vnútri i na konci veršov pomáha metrické, syntaktické a intonačné členenie v uvedených príkladoch. Rozdiely vo výške tónu sú najzreteľnejšie pri porovnaní vetných otázok s odpoveďmi (porov. príklad zo Sládkoviča), priamej reči s vetou uvodzovacou a s ostatným textom, napríklad v citáte z Hviezdoslava.

Ak máme na zreteli celkovú hudobnú výstavbu verša, tu viac ako rytmus a dôraz uplatňuje sa výška tónu ako faktor hudobný a určuje základnú náladu básne.

Nízka tónová úroveň dáva básni náladu *vážnu* a *mohutnú,* najmä vo verši s prevládajúcimi širokými samohláskami:

Duní Dunaj a luna za lunou sa valí.
(S. Chalupka, Mor ho!),

alebo náladu *slávnostnú,* napr. v Kollárovom verši

Slavme slavně slávu Slávů slavných.

alebo *smutnú a melancholickú,* pričom rytmus je prízvukový s nevýraznými pauzami:

Čnie clivo smútok lesov v tvrdosť večera
a v údolinu hmla už spadala.
Ó, tvoje oko niekam pozerá
a duša jak by denne kleslá plakala.
(Krasko, Pieseň.)

Nižšou melodickou linajou ako ostatný text, do ktorého sú vsunuté, vyznačujú sa aj *vsuvky* a *vložené vety,* ktorých intonačná linaj je súvislá, splývavá. Tieto vložky bývajú aj graficky vyznačené od ostatného textu, napr. pomlčkami, zátvorkami, čiarkami:

Pán Beňo Vlkolinský (*z línaje*
pradeda Jóba: jak to rodostrom
vám stvrdi povesený v sypárni,
keď odhrnite pláchu pavučín,

prach sofúkate —), zemän zarytý,
kedysi najhorlivejší insurgent
na Vlkolíne: v slávnej obci tej
držiteľ hrdý prvej kúrie,
i majetností spolných direktor;
(Hviezdoslav III³, 265; Ežo Vlkolinský.)

Veselá a žartovná báseň *svieži* ráz získava *vyššou úrovňou melodickou.* Tu už rytmus prízvukový je dôraznejší, kóla sú kratšie a zreteľne od seba oddeľované:

A vy tam na briežku? — My sme sedmikrásky.
— Čo robíte? — Čosi; češeme si vlásky.
— A čo smejete sa? — Hi-hi ... len pre pletku;
včera boli u nás dvaja na posiedku ...

— Dvaja na posiedku? Iste dáki milí —
— Hihi ... pravda, takí. — A jak sa bavili?
— Hi-hi ... nepovieme. — Trhali var' kvieťa?
— Hi-hi-hi-hi-hi-hi ... Kvety neklebetia!
(Hviezdoslav, Piesne.)

V citovaných vešoch nositeľkami vyššej tónickej úrovne sú úzke samohlásky a melodičnosť podporujú aj otázky.

Intonačnou monotónnosťou a *nižšou tónickou úrovňou* vyznačujú sa verše vyjadrujúce *stálejší duševný stav,* ako smútok, depresiu a i., nie však radostnú náladu:

Zmráka sa, stmieva sa, k noci sa chýli.
— — — — — — — — — — — — — — — — —
Od hory, od lesa tak plače, kvíli ...!
Výčitky neznámych duše sa chytia.
... Vyplniť nádeje nebolo sily —
zapadly, zapadly vo shone žitia ...
(Krasko, Zmráka sa ...)

Pravidelným striedaním výšky tónu, jeho stúpaním a klesaním, vzniká *intonácia kolísavá.* Pri tomto *melodickom vlnení* priechod z vyššej tónickej úrovne do nižšej býva pozvoľný; kóla alebo stopy sa nezdôrazňujú. Príklad:

Bala sem — bala tam,
kolembá vlna vlnu,
kolembá dušu plnú

rozkoše — čln ...
Bala sem — bala tam.

Bala sem — bala tam,
a vlny pejú, pejú
ku srdca môjho deju —
láska je on ...
Bala sem — bala tam.

(Roy, Slová k nápevu morských vín.)

Podľa smeru stúpania a klesania vetného tónu rozoznávame:

1. Intonáciu *stúpajúcu* smerom ku koncu verša, pri ktorej vetný tón stúpa smerom na koniec verša a tu vyvrcholuje. Túto intonačnú linaj majú otázky a opytovacie vety vôbec, verše s vnútorným rýmom na zdôraznenie rýmujúcich sa slabík a častá je v ľudových slovenských piesňach.

Príklady:

‚Čo ti jesť dali,
Anička moja?'
„Červené vínečko,
bolí ma srdiečko,
mamička moja!"

(Otrávená.)

Sú poeti — šťastné deti

(Hviezdoslav.)

Viem, hmotári, prospechári

(Hviezdoslav.)

Na poli od mesta hore vŕškom cesta

(Kráľ.)

2. Intonáciu *klesajúcu,* pri ktorej vetný tón klesá a slabne smerom na koniec verša. Tento intonačný typ prevláda v hovorovej reči, býva najmä pri zvolaniach, apostrofách a robí reč patetickou, vzrušenou. Klesanie vysvetľujeme si spotrebovaním väčšej hlasovej energie na artikuláciu prvých slov vety (verša) a jej postupným slabnutím smerom na koniec vety. Príklad na verše s melodickou linajou sostupnou uvádzame z Kraskovej básne Jehovah:

Ó, hrozný Jehovah! Ty bez milosrdenstva,
čo pomstou stíhaš mnohé pokolenia,
čo vyhladil Si v suchej púšti semä

načuchlé puchom cudzích mravov:
ja pravicu Ti trestajúcu vzývam,
no vlastné plemä Tvoju volám pomstu!!

Obidva uvedené intonačné typy, určované výškou vetného tónu a smerom jeho stúpania alebo klesania, nazývame aj *melodickou intonáciou*. Obidva môžu sa kombinovať v hraniciach jedného a toho istého verša tak, že prvá jeho polovica má intonačné stúpanie v opytovacej vete, kým zas odpoveď v druhej polovici verša má intonáciu klesavú. Príklad z 94. slohy Sládkovičovho „Detvana":

A ty, Elenka, prídeš? — Akože! —
Najdeš ma? — Ak ťa pohľadám. —
A či ma rada? — Daj sa mi Bože! —
A či pôjdeš za mňa? — Hádam. —

III. Funkcia intonácie.

Staršia poetika nedoceňovala význam intonácie, jej štylistickú a kompozičnú úlohu v básnickom diele. Často ani samu podstatu tohto faktora nechápala, zamieňala ju s hudobnosťou alebo s melodičnosťou, snižujúc tým jej zástoj iba na funkciu hudobného a rytmického činiteľa.

Až takzvaná „formálna metóda", ktorá sa zrodila v druhom desaťročí tohto storočia, začína si všímať vnútornú štruktúru slovesného diela, pomer jednotlivých prvkov v jeho umeleckej výstavbe a dáva intonácii náležité miesto medzi ostatnými složkami literárneho diela. Podľa týchto „formalistov" je intonácia, a to najmä v piesňovej lyrike („lyrická" intonánácia na rozdiel od iných intonácií, ako hovorovej, dramatickej a i.) základným, organizujúcim činiteľom[5], ktorý si podraďuje

[5] „Umelecká úloha intonácie ako f o r m a n t y je, pravda, omnoho významnejšia v lyrike spevného typu. Tu je niečo väčšieho ako funkcia iných, aktívnejších prvkov faktúry. Ochotný som tvrdiť, že v lyrike tohto typu pôsobí intonácia ako organizujúci princíp kompozície, takže v hierarchii rozličných štylistických a fonetických momentov zaujíma vrcholné miesto. Umelecké dielo je vždy výsledok složitého boja rozličných formujúcich prvkov, vždy je svojho druhu kompromis. Tieto prvky proste nekoexistujú a prosto „nezodpovedajú" jeden druhému. Podľa celkového charakteru štýlu ten alebo iný prvok má význam organizujúcej d o m i n a n t y, prevládajúc nad ostatnými prvkami a podriaďujúc si ich. V lyrike spevného typu je takouto dominantou intonácia, ktorá sa realizuje v tých alebo iných zvláštnostiach syntaktickej stavby." — Odcitované z M. Bakošovho prekladu štúdie Borisa Eichenbauma *Melodika verša. Metodologické otázky* v Teórii literatúry, str. 304.

rytmus, zvukohudobnú čiže melodickú stránku slovne i vetne syntaktickú upravuje, „deformuje" si tak, aby vyhovovala aj intonačnej schéme, podľa ktorej sú vybudované jednotlivé verše, slohy, ba i celé básne (piesne). Hypotézu o intonácii-dominante podporuje aj ľudová pieseň, pri ktorej slovo (text) vzniká spolu s nápevom alebo vychodí z neho.

V lyrike, najmä ľudovej, je veľká rozmanitosť intonačných schém, realizovaných v určitých rytmicko-syntaktických figúrach. Pozorujme na niekoľkých konkrétnych príkladoch dominantnú, štylistickú i kompozičnú, úlohu intonácie.

Najjednoduchší intonačný systém vyznačuje sa *jednakou základnou rytmicko-sytaktickou štruktúrou v každom verši* slohy alebo i celej básne a *rovnakou melodickou linajou všetkých veršov* (melodická jednotvárnosť). Ako príklad citujem úryvok z Beniakovej sbierky „Popolec", str. 81—82:

Lež teraz výstrel horou zase buráca
A ja do bezmocnosti svojej kopol som
Všetko je márne trúsia na mňa popolcom
Už iba do videnia volám v horúčke
To slza sviece čo ti kanie po rúčke
A už hľa s truhlou vykročili hrobári
To čo je strašné chápem chápem pomaly
Odo mňa v diaľke k večnosti tvár odvraciaš
Prachom si bola? A na prach sa obraciaš?

V každom verši opakuje sa tá istá intonačná linaj: splývavá, mierne vystupujúca na konci verša v daktylskej stope. Rovnaký charakter rytmickej intonácie vo všetkých veršoch vyplýva z ich rovnakej stopovej organizácie (daktyl — trochej — trochej — trochej — daktyl), pričom prvá a posledná daktylská stopa zdôrazňuje samostatnosť verša ako rytmickej a melodickej jednotky. I keď syntaktická štruktúra jednotlivých veršov (veršová syntax = systém spájania slov v hraniciach verša) nie je celkom jednaká, predsa každý veršový riadok tvorí rytmický i vetne syntaktický celok (rytmicko-syntaktický paralelizmus). Vzorec tohto intonačného systému je

$$A_1 — A_2 — A_3 — A_4 — A_5 — A_6 — A_7 — A_8 — A_9,$$

kde A je základný typ intonačný (rytmická, splývavá intonácia, mierne vystupujúca na koci verša) a čísla v indexi 1—9 udávajú počet veršov. Všimnime si napokon intonačnú výstavbu posledného verša v citáte. Má od ostatných veršov odchýlnu intonáciu, a to dvojdielnu, s vystupňovanou linajou na konci obidvoch otázok. Tento verš signalizuje koniec samostatnej-

šieho básnického celku v cykle *Popolec* zo sbierky toho istého názvu.

Počet veršov v básňach tohto druhu nebýva teda nijako ustálený, ani ich poradie nemusí byť pevné, takže so stanoviska intonačnej a rytmicko-syntaktickej štruktúry celej básne alebo jej častí bolo by možné meniť ich počet a poradie. Táto intonačná schéma, presnejšie povedané systém opakovania rovnakých veršových intonácií, je veľmi voľná čo do počtu i čo do sémantickej stránky veršov, ktoré organizuje a v celok spojuje intonácia. Básnici poetisti a nadrealisti s obľubou pestujú verše tohto typu, lebo najlepšie vyhovujú voľnému, asociačne-snovému prúdu ich predstáv.

Na opakovaní a na syntaktickom paralelizme zakladá sa *systém tzv. periodizácie,* pri ktorom jedna a tá istá syntaktická schéma opakuje sa v niekoľkých strofách, nezriedka i v celej básni. Najjednoduchším typom tohto systému je dvojveršová sloha, napríklad:

1. Tečie voda, tečie, ej, do potôčka kvapká;
milujže ma, miluj, ej, moja duša sladká.

2. Tečie voda, tečie, ej, po kameňoch hučí,
kto vzdychať neumie, ej, láska ho naučí.

3. Tečie voda, tečie, ej, kolo nášho domu,
koho ja milujem, ej, nepoviem nikomu.

4. Dolina, dolina, ej, medzi dolinami,
žiaden človek nevie, ej, čo je medzi nami.

(Slovenské Spevy I, 15.)

Téma každej strofy je vybudovaná podľa princípu psychologického paralelizmu (1. verš: obrázok z prírody, 2. verš: téma lásky). Vo všetkých štyroch slohách nachádzame tú istú syntaktickú schému a ten istý systém intonačný. So stránky melodickej základom dvojdielnosti strof je opakovanie intonačnej linaje z prvého verša aj vo verši druhom. V obidvoch veršoch intonačná linaj a rytmický prúd preseknuté sú v polovici verša izolovaným refrénom *ej,* ktorý padá práve na miesto dierézy a člení tak každý verš na dva syntaktické celky, najčastejšie vetné (okrem dvoch prípadov).

Tento systém intonácií a syntaxe v poňatí slovnom i vetnom je v ľudovej poézii slovenskej a slovanskej vôbec najrozšírenejší.

Typicky piesňová je *forma trojdielna.*

Príklad:

1. Mám ja milučkého, mám,
lenže sa ja s ním hnevám;
ale v Boha verím,
že sa ja s ním smerím;
mám ja milučkého, mám.

2. Mám ja milučkého, mám,
jemu srdce, ruku dám;
on sa už nehnevá,
bo mňa veľmi rád má;
mám ja milučkého, mám.

3. Mám ja milučkého, mám,
za celý svet ho nedám;
už sa mu ja sľúbim,
bo ho veľmi ľúbim;
mám ja milučkého, mám.

(Slovenské Spevy I, 7.)

Označme si základnú tému (Mám ja milučkého, mám) písmenom A, tému prerušenú (v 1. slohe) alebo bočnú (v 2. a 3. slohe) písmenom B, dostaneme základný typ A B A, pričom A vo všetkých slohách opakuje sa aj ako refrén v poslednom riadku, B zaujme prostredné tri verše, rozvíjajúc sa v nich tematicky. Tematicko i syntakticko kompozičnému rozčleneniu slohy zodpovedá vlastný intonačný systém. V tomto systéme ide o spojenie jednoduchých, krátkych a splývavých intonačných linají, zdôraznených na konci verša rýmom. Rozdiel je len v trvaní linaje, lebo verše 1, 2, 5 majú po 7 slabík, kým verše 3—4 sú iba šesťslabičné, a v rýme (*-ám* v sedemslabičných, *-ím, -ím,* rešp. asonancia na *-á* v ostatných veršoch).

Prerušená téma B tvorí v iných piesňach len dva verše prostredné, napr. v Slovenských Spevoch I, 70:

1. Ej, hora, hora, hora vysoká!
Kto ťa bude, hora, rúbať,
keď ja budem maširovať?
Ej, hora, hora, hora vysoká!

2. Ej, lúka, lúka, lúka zelená!
Kto ťa bude, lúka, kosiť,
keď ja budem šabľu nosiť?
Ej, lúka, lúka, lúka zelená!
Atď.

V tejto piesni tá istá rytmicko-syntaktická schéma dodržuje sa veľmi dôsledne vo všetkých piatich slohách, takže na rovnakých miestach vo verši sú rovnaké členy. Máme tu naozaj akýsi vzorec, do ktorého len dosadzujeme zakaždým nové členy rovnakej vetnej platnosti, napr. hora — lúka, vysoká — zelená, rúbať — kosiť, maširovať — nosiť atď. Sémantika ako by sa tým potlačovala a uplatňovala sa intonácia, ktorá aj tu zvukove sceľuje veršové celky v strofické jednotky, stávajúc sa tak hlavným prostriedkom sjednotenia básnickej štruktúry.

ZO ŠKOLSKEJ SLOVENČINY.

B + Z, profesori obchodnej akadémie:

VÝSLOVNOSTNÁ A KONVERZAČNÁ STRÁNKA ŠKOLSKEJ REČI.

(Pokračovanie.)

II. Poznámky tvaroslovné.

Všeobecne možno povedať, že spisovné skloňovanie a časovanie nerobí žiakom nášho stupňa toľko ťažkostí ako správna spisovná výslovnosť. Jednako však treba uviesť niekoľko tvaroslovných poznámok.

1. Často možno zachytiť v školskej slovenčine nesprávnu príponu gen. pl. podstatných mien r. muž. (pri životných aj ak.) *-och,* napr.: Bolo tam sedem chlap*och.* Videl som tých chlap*och* (správne: *-ou̯*). Je to priamy vplyv nárečia, v ktorom majú podstatné mená všetkých rodov v gen. a lok. pl. a podstatné mená r. muž. životné aj v ak. pl. príponu *-och* (chlop*och,* sluh*och,* dub*och,* meč*och;* ryb*och,* ulic*och,* dlaň*och,* paň*och;* mest*och,* šerc*och* atď.). O tejto a podobných ťažkostiach školskej slovenčiny porov. Koperdan l. c. 18—20.

2. Žiaci, pravda, niekedy zabúdajú, že podstatné mená r. muž. majú iba v gen. pl. (životné aj v ak.) príponu *-ov* (vysl. *-ou̯*), no už nie v lok. pl., kde patria tvary s koncovkou *-och;* počuli sme totiž aj nesprávne tvary typu: (o tých) chlap*ou̯,* slu-

hou; (o tých) dub*ou*, meč*ou*. Tu ide o analogiu, ktorú podporujú aj jednaké tvary prídavných mien v týchto pádoch. V domácom nárečí pri životných je gen., ak., lok. plur. chlop*och*, sluh*och*; pri neživotných gen., lok. pl. dub*och*, meč*och*. Žiak si uvedomuje, že namiesto dialektickej prípony gen. pl. (pri život. aj ak.) *-och* treba v spisovnej reči v týchto pádoch vysloviť *-ou* (v písme *-ov*). Niekedy generalizuje a upotrebí aj v lok. pl. nesprávnu príponu *-ou*: chlap*ou*, sluh*ou*, dub*ou*, meč*ou*, hoci má v ňom spisovná reč koncovku *-och* (aj dial.): chlap*och*, sluh*och*, dub*och*, meč*och* ap. Mechanicky za spoločnú dialektickú príponu *-och* do všetkých týchto pádov zas kladie spisovnú príponu *ou*. Porov. aj gen.-lok. pl.: mužo*f* v niektorých nárečiach spišských (Vážný l. c. 305).

3. Správna výslovnosť *-ou* v gen. pl. (pri životných aj ak.) podstatného mena r. muž. býva niekedy príčinou chyby pravopisno-tvaroslovnej v inštr. sg. r. žen. Žiak pozoruje, že koncovky v gen. pl. (pri životných aj ak.) maskulín: chlap*ov*, dub*ov* (vysl. *-ou*) ap. znejú tak isto ako koncovky inštr. sg. r. žen.: žen*ou*, veľk*ou*, *tou* (vysl. tiež *-ou*). Uvedomuje si rovnakú výslovnosť, preto aj napíše rovnako gen. (ak.) pl. muž. r.: chlap*ov*, dub*ov* (správne) — inštr. sg. r. žen. žen*ov*, škol*ov* (nesprávne). Túto chybu zistili sme v úlohách len pri podstatných menách r. žen. (nie prídavných menách a zámenách). Keby sme chceli vysvetliť nesprávne písanie inštr. sg. *ženov* a pod. ako reflex nejakej dialektickej výslovnosti (žen*ov*, žen*of*), museli by sme vedieť, či žiak naozaj pochodí zo sloven. dialektickej oblasti s inštr. sg. r. žen. na *-ov (-of)*.[15] V miestnom nárečí sú inštr. sg. fem. krátkeho typu: ryb*u*, dobr*u*, t*u* ap.

4. Veľmi častým zjavom, a to skoro na všetkých stupňoch, je nespisovná prípona *-i* v gen. sg. podstatných mien r. žen. namiesto spisovnej *-e* pri vzore *ulica, dlaň: do pivni*ci, *z knižni*ci, *do studni*, *do reštaurácii*; *z dlani*, *z kázni*, *do cukrárni*, *z tlačiarni* atď. (spisovne: *do pivnice*; *z dlane* ap.). Je to zasa vplyv domáceho nárečia, v ktorom sa skloňuje: *ulica* — *ulici*; *dlaň* — *dlani* (*kosc*, *kosci*). Počuť ju, pravda, nielen u nás, lež aj inde na Slovensku. Na genitívne novotvary typu: *z práci*, *do mlyni*ci a pod. v strednej a západnej slovenčine upozorňuje napr. Št. Hlavatý[16]. Steller (l. c. 150) píše o genitívnych tvaroch: do uli*ci;* do ze*mi*, z dl*ani* a pod. doslovne: „Slováci takto hovoria na 80 % okrem Liptova, čiastky Turca, Oravy a Tren-

[15] Porov. Czambel, Rukoväť 54; Pravidlá 41; Vážný l. c. 268.

[16] Vývoj skloňovania podstatných a prídavných mien slovenských, str. 123n.

čianskej". Nespisovné genitívne tvary na *-i* (spis. *-e, -'e*) vyskytujú sa aj v češtine[17]. Ruština má tu formy: nede*lja* — nedeli, smert*ь* — smert*i*, lado*nь* — lado*ni* ‚dlaň'; poľština: dus*za* — dus*zy*, koś*ć* — koś*ci*, dło*ń* — dło*ni*; csl. duš*a* — duš*ę*, kost*ь* — kost*i*, dla*nь* — dla*ni*; stč. duš*a*, *-ě*, *-e* — duš*ě*, *-e*, kost — kost*i*, dla*n* — dla*ni*. Nespisovná genitívna prípona *-i* pri vzore *ulica: do pivnici* atď. vznikla analogiou podľa *i*- kmeňov: *kosť* — *kosti*. Nespisovná prípona *-i* pri vzore *dlaň: z kázni* atď. s hľadiska súčasnej gramatickej normy chápe sa ako analogický novotvar podľa *kosť* — *kosti*, no s hľadiska historického dnešný spisovný gen. sg. *dlane* atď. je novotvar podľa *ja*-kmeňov: *ulica, -e* a nárečový, nespisovný gen. sg. *dlani* je pôvodný[18].

5. Chybné sú tvary: „uliciami", „kostiami", „dlaniami", „poliami" ap. miesto *ulicami, kosťami, dlaňami, poľami* ap. bez dvojhlásky *-ia-* v koncovke. Nespisovné tvary inštr. pl.: *uliciami, kostiami, dlaniami* ap. vznikajú analogicky podľa správnych tvarov dat. pl.: *uliciam, kostiam, dlaniam* a lok. pl.: *uliciach, kostiach, dlaniach* ap.; na nesprávny inštr. pl. pri strednom rode *poliami* okrem spisovného dat., lok. pl. bol tu vplyv aj nom., ak. pl. s náležitou dvojhláskou *-ia: polia* — *poliam* — *poliach*. Zaiste pôsobí tu aj istá mýlka, že po mäkkých spoluhláskach má prísť *-ia-;* teda nesprávne *-iami*, hoci je správne *-ia, -iam, -iach*. Túto chybu počuť aj inde na Slovensku, a to v rozmanitých prostrediach. Možno ju nájsť aj u spisovateľov. Prípona *-iami* pri strednom rode v inštr. pl. je oprávnená iba pri vzore *vysvedčenie: vysvedčeniami* a pri ženskom rode v podstatnom mene *pani: paniami*, lebo tu vznikla kontrakciou z foriem: *vysvedčenьjami, panьjami*[19]. Zakončenie *-iami* majú v inštr. pl. ešte aj podst. mená cudzieho pôvodu na *-ia, -ium: reštaurácia* — *reštauráciami; štúdium* — *štúdiami*, lenže tu máme cudzí základ s *-i* a sloven. pádovú príponu *-ami*, teda *-i*+*ami*.

6. Voľaktorí nie sú na čistom s tvarmi prídavného mena mäkkého zakončenia: *s* „bož*iou*" *pomocou;* v „bož*iom*" *mene* (miesto: *božou, božom*). Žiaci radi prenášajú pri *vzore: boží, -ia, -ie* dvojhlásky z tvarov, kde sú náležité v spisovnej slovenčine, do tvarov: 1. lok. sg. „bož*iom*" miesto *božom* (podľa gen. *božieho*, dat. bož*iemu*); 2. do ženského gen. dat. lok. sg. „bož*iej*" miesto *božej;* 3. do inštr. „bož*iou*" miesto *božou* (podľa nom. *božia*, ak. *božiu*). (Porov. Zauner l. c. 48 pozn.)

(Pokračovanie.)

---

[17] Porov. E. Smetánka, Čsl. skloňování, str. 110.
[18] Porov. o tom: Št. Hlavatý l. c. 135—140.
[19] Št. Hlavatý l. c. 98, 128.

ROZLIČNOSTI.

misijný a misiový. — Otázky zakončenia prídavných mien na *-ný a -ový* bola si už všimla SR VII, 132. Tvary prídavných mien s príponou *-ný* ostávajú v starších tvaroch prídavných mien a ňou sa nateraz zpravidla netvoria nové prídavné mená, kým príponou *-ový* sa ďalej tvoria, teda je to prípona aj nateraz živá, produktívna. To však ešte neznamená, žeby sme mali všetky staršie, zaužívané tvary prídavných mien na *-ný* nahradiť príponou *-ový*. Koncovka *-ný* má pevnú pozíciu v starých zaužívaných tvaroch a v spojeniach, napríklad: *kostolný* (spev), *oltárny* (brat), *hromničná* (svieca), *voštené* (nitelnice) (Turiec) — *vosková* (svieca), *izbené* (dvere) — *trojizbové* (bývanie), *korunný* (princ) — *korunová* (marka) ap. Takto je na mieste prídavné meno *misijný* vo spojení *misijný spolok, misijná nedeľa, misijná akadémia* ap. Tvar adj. *misijný* je takého istého tvorenia, ako je adj. *penzijný*. Adj. *misiový* je novší tvar a vyskytuje sa v takom výraze, t. j. v spojení, kde sa označuje konkrétna vlastnosť nejakej veci, napríklad *misiové peniaze* (úzus). Je pravda, že za podobné tvary prídavných mien, ako napríklad v češtine: *gymnásijní, musejní,* máme v slovenčine iné tvorenie (*gymnaziálny, muzeálny*), no v cirkevnej terminologii bývame zdržanliví.

obeta a obeť. — Obidva tvary terajšie Pravidlá uznávajú za správne, ale v spisbe viac sa uplatňuje tvar *obeť*. Ide tu o dvojice toho istého podstatného mena, utvorené od slovesného kmeňa *-vetiť,* ktorý žije vo forme *odvetiť,* a od neho je domáce podstatné meno slovesné *odveta,* utvorené s príponou *-a* na spôsob iných, napríklad: *odplata* k slovesu *odplatiť*. Tak isto, na ten istý typ je utvorený aj tvar *obeta* k predpokladanému slovesu *obetiť,* z pôvodnej formy **ob-vetiť*. Z radu *obeta—odveta* vychodí, že tvar *obeta* je domáci, od pôvodu slovenský, a tak ním nemôže byť *obeť*. Tvar *obeť* pre druhotné, novšie mäkké *ť* nemožno zadeliť ani do druhého typu deverbatív, tvorených na tvrdú spoluhlásku typu: *vychodiť — východ* ap. V českých nárečiach je tvar *oběť* s pôvodným tvrdým *-t*. Bernolák pozná len *obeta* ako slovenské slovo a *oběť* pokladá za české. Jungmann uvádza popri *oběť* aj *obeta,* ale len s dvoma dokladmi, aj to jeden z Hollého. Palkovič vo svojom slovníku má iba *oběť*. Moderné české slovníky majú tvar *oběť*. Z tohto vidíme, že v češtine sa ustálil tvar *oběť* bez *-a* a neskoršie *oběť,* no v slovenčine zas *obeta,* ale vplyvom českej spisovnej reči, najmä cirkevnej češtiny ustupuje domáci tvar *obeta* a cirkevný tvar *obeť* dostal sa ďalej do spisovnej reči. V bernolákovskej spisbe býva len *obeta,* napríklad v preklade Svätého Písma Ďurka Palkoviča: Zápalné *Obeti* (čítaj: *obety*) (84), *Obeti* líwané Bohom (104) ap. Takto všeobecne v katolíckej cirkevnej terminologii: *obeta omše svätej, nekrvavá obeta Nového zákona.* Naproti tomu v evanjelickej spisbe býva zpravidla *obeť*.

Podstatné meno *obeta* ako ľudové žije v niektorých nárečiach, najmä západných, v stredných takmer ho zastupuje knižný, prevzatý

tvar *obeť*. V Turci je celkom zatisnutý knižným slovom *obeť*, v okolí Ban. Bystrice, napríklad v Kostiviarskej a Donovaloch tvar *obeta* je známe v ľudovej reči. Poznáme viac významov. Pôvodný význam vychodí z etymologie predpokladaného slovesa *ob-vetiť* ‚okolo vetiť', to jest ‚obchodiť okolo nejakého daru a pritom odriekať nejakú modlitbu, aby dar bol milý Bohu'. Tým je zachytený starý spôsob obetovania, obety Bohu alebo bohom, známy u všetkých národov. *Obeta* označuje 1. osobu, zviera alebo vec, ktorú staré národy pri slávnostnom obrade daly, darovaly Bohu, u pohanov bohom, žeby si naklonily Boha, bohov, alebo im vzdaly vďaku za preukázanú dobrotu. Sem patrí *obeta* biblického Ábela a pohanské *obety*, na ktoré máme doklady u Kmeťa: vrch... ozdobený oltárom ...a k *obetám* na ňom schádzaval sa snáď celý ten kraj... Vatre z *obety* na Sitne odpovedala snáď vatra *obety* na blízkom „Žiare" klastavskom (Veleba 4), o všetkých Žiaroch učia archeologovia, že na nich konaly sa *obety* zápalné (5) ap.; 2 dar, ktorý dobrovoľne dávame, darujeme na nejaký pekný, vznešený spoločný cieľ. Na slovenskom východe za cirkevný termín *ofera* je ľudové slovo *obeta;* 3. dobrovoľné odriekanie nejakej veci, pohodlia v prospech druhého, alebo trpenie za vznešenú myšlienku, napríklad: dráma utrpenia a *obety* (plakát kina Fatra v Turč. Sv. Martine), Nemala som mnoho platu, ale som si odtrhla od úst, len aby som bratovi mohla pomôcť; to bola pre mňa *obeta,* ale to teraz neuzná (úz.) ap. Okrem týchto domácich významov dostal sa do slovenčny aj význam ‚osoba, zviera alebo vec, ktorej sa voľakto zmocní, aby ju zmárnil' (Příruční slovník III, 676), najčastejšie v spojení *padnúť za obeť;* s ním je tvar *obeť* tak vžitý, že ho ťažko nahradiť domácim tvarom *obeta,* ako sa to ukazuje aj na dokladoch: „Pán brat Dlhohorský, pracujte na jednote krajiny, lebo *padne za obeť* nepriateľom..." (Kalinč. III², 75), novej štátnej myšlienke uhorskej postupne *za obeť padaly* slovenské stredné školy (Vlček, Slovensku 222) ap. Pri týchto dvojtvaroch treba dávať prednosť domácemu tvaru *obeta,* pokiaľ to len ide. Tvar knižný *obeť* užívať len v tom význame, kde tvar *obeť* ťažko nahradiť domácou formou *obeta.* Slovenský tvar *obeta* so svojou príponou *-a* je tak slovenský oproti tvaru *obeť,* ako je napríklad tvar *lata* k *lať.* Ani Spolku sv. Vojtecha netreba sa vzdávať starej zaužívanej cirkevnej terminologie *obeta,* ako to urobil pri podielovej knihe (číslo 189) *Obeť spovedného tajomstva* od P. Jozefa Spillmanna S. J. v preklade Maroša Madačova.

uhorská či *maďarská saláma?* — Dobrá, špeciálna saláma, ktorú vyrábajú v Maďarsku, má správne svoje pomenovanie *maďarská saláma.* Prídavné meno *maďarský* vzťahuje sa na podstatné meno *Maďar* a *Maďarsko,* naproti tomu adj. *uhorský* k *Uhor, Uhorsko, Uhry.* Medzi oboma skupinami slov je významový rozdiel. Pochopom *Uhor* — *Uhri* rozumieme teraz s historického stanoviska národy a národnosti, ktoré tvorily *Uhorsko, Uhry,* v ktorom štátnom sväzku Maďari po rakúsko-uhorskom vyrovnaní nadobudli mocenskú prevahu nad ostatnými Uhrami. Keďže sa saláma vyrába v Maďarsku, podľa pôvodu patrí jej pomenovanie: *maďarská saláma.*

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTYM.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačí Neografia, úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.

Matica slovenská
má ešte na sklade tieto staršie ročníky

Slovenskej reči:

III., IV., V., VI., VIII., IX. po Ks 30·–
a X. ročník po Ks 45·–

Váš záujem o vývoj slovenskej spisovnej reči nájde v nich hodnotné štúdie a rozličnosti pre odstránenie chybných tvarov v slovenčine.

Knihtlač
hĺbkotlač
ofset
knihárstvo
cinkografia

Žiadajte ponuky!

Všetku prácu, patriacu do týchto odborov, vám vykoná

NEOGRAFIA
ÚČ. SPOL.
Turčiansky Sv. Martin